

ՆՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Թիֆլիս, 14 փետրվարի

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՈՒՄԲԱՆԻ ԲԱՅՈՒՄԸ

II

Տրամադրությունը ռազմական էր ամբողջ Դոմայում և Նախագահ Ռոզդենկոյին, բոլոր միևնույնը, բոլոր ազգերի ու կուսակցությունների ներկայացուցիչները եկել են մի անգամ ևս ի լուր աշխարհի յայտարարելու, որ Ռուսաստանը չպիտի դնէ սուրբ պատենական, մինչև չտապալի տևանական ուժով: Այդ ռազմական տրամադրությանը մի արտակարգ թափ է հաղորդում էրզրումի անկման լուրը: Ռոզդենկոյն խոսում է անսովոր պափօսով, որոտ ու շանթերով Գերմանիայի հասցեն:

«Առանց յաղթության չկա խաղաղություն» — բացականչում է և Նիքոլսկը, Ռուսաստանի նոր Պրեմիերը: Նորից ծափ ու խանդավառություն: Բայց Պրեմիերից սպասում են ուրիշ, առեւի թարմ ու հետաքրքրական յայտարարություններ: Սպասում են, որ նա պարզէ, թէ ինչ եղանակով է նա մտածում կազմակերպել յաղթարանակիր, — բերդապատական, թէ ժողովրդական:

Ռոզդենկոյն ասում էր իր պաթետիկ ճառի մէջ.

«Կառավարությունը պէտք է առանց երբեմնեքի լիակատար չափով և անկեղծորէն իրագործէ սերտ հաղորդակցությունը ժողովրդական ներկայացուցչության հետ... Դրա մէջ է յաղթության գրաւականը»:

Դոմայի մեծամասնությունը բուռն ծափերով ընդգծում էր այդ խօսքերի ծանրակշիռ կարևորությունը:

Պատերազմը ժողովրդային է: Նրա վարողը միայն բանակը չէ, այլ և բիկուլմը, Մանասկի թիկունքը: Այդ տեղ է, որ պէտք է ծառայի այն բեղմնավոր, ստեղծագործող աշխատանքը, որը պիտի տայ բանակին դիմադրական, յարակա ուժով: Այդտեղ է, որ պէտք է կազմակերպել զենքի, ռազմամթերքի, արդիւնաբերության ու մատակարարության գործը, որ և ի վերջոյ պիտի վճռէ պատերազմի ելքը: Իսկ այդ վիթխարի աշխատանքը կազմակերպելու համար պէտք է որ վերացեն նրա առջև կանգնած բերդապատական անհաշիւ խոչընդոտները, պէտք է որ փոխի ուսերկանական սխառութիւնը:

Ինչ է ասում Պրեմիերը, նա յայտարարում է մի շարք ներքին բարենորոգումների անհրաժեշտությունը, բայց այնքան է կրկնում ու շեշտում «բարեկամներ» բառը, որ գրեթէ իսպառ նսեմացնում է իր յայտարարության արժէքը: Նա ասում է. «Մենք պէտք է հոգ տանենք ամբողջ աշխատաւոր հասարակության կառուցման մասին... մասնաւորապէս գործարանային բանտերների մասին... Աւելացնում է, որ կառավարությունը յանձնարարել է ներքին գործերի մինիստրին երեք օրինակով մշակելու — վոստոաչին գեմաւոօի, քաղաքային դրուժեան ընդհանուր բարենորոգման Սիբիրեան (մի քանի նահանգների) գեմաւոօի մասին:

Այդ բոլոր անհրաժեշտ ուժերները մի չնչին մասնիկն են կազմում բարենորոգչական այն հսկայ աշխատանքի, որին պէտք է Ռուսաստանը և որի պահանջը տաս տարուց ի վեր գրւած է Պետական Դոմայի առջև... Սակայն, անգամ այդ չնչին մասնիկը կորագործելու համար կարիք չեն տեսնում շտապելու, նոր Պրեմիերը մի շարք անորոշ խոստումները ձևակերպելուց յետոյ՝ տակում էր մի շարք առեւի մի անհղծորէն հայրենասիրաբար զինադուր են հռչակել: Կուր շեփոր այլ ևս չեն հնչեցնում Պրեմիանդին ու Բուրգեմանը, կուր տենդով այլ ևս չեն տարածւած անգամ կրապատկիւնի պէս մոլեգին յեղափոխականները: Նրանք միացել են իրենց հայրենի կառավարությանը և այսօր մէկ կտիւ են միայն քարոզում — ընդդէմ Գերմանիայի:

Այնուամենայնիւ, Պրեմիանդին ու կրապատկիւնների հակառակորդները դեռ, ըստ երևութիւնի, չեն համոզուած նրանց (յեղափոխականների) անկեղծութեան մէջ և ոչ միայն չեն մոցնում որն է փոփոխութիւն յայտարարեան մէջ, այլ և ձեռքից չեն թողնում հին մեթոդները, որոնք միայն յարուցանում են դժգոհություն ու տրտման: Զինադուր փոխադարձ չէ:

Եւ ինչպէս կարող է լինել, որ Թիֆլիսում, ուր կան այնքան հայկական հաստատություններ, Այվազյանները հաւատում են քաղաքին և չեն հաւատում նրանց: Ինչ է պատճառը: Արդեօք մեկուսացած չեն գործում մեր ազգային գործիչները: Մաշկ Են ներքինը և մաշկ Են արդեօք իրենց գլուխները, որ ազգային լուսման ազգային գանձանակը ընկնի ու մնայ և ոչ թէ տեւի ու անտրինդը լինի քաղաքային վարչությունը:

Եթէ հայաշատ Թիֆլիսում մի հայ գրեթէ մի միւր գումար յատկացնելով հայ երեսփոխությանը զատաբար կուսական գործին, ապա է այդ գումարը քաղաքին և գործնում է դուստն կառակապատար և չլիսէ կամ փակելու է, խուսափում հայկական

հիմնարկութիւններից, դա չէ՞ արդեօք, որ այդ հաստատութիւնները բարձր չեն կանգնած, հիանալի են թերեւ և կարօտ լուրջ ուղղորդութեան:

Մեծ վտանգը սպառնում է մեղ ոչ հայակեր գործուհիներից, այլ մեղաբեց, մեր անպատրաստութիւնից, մեր անձնահատուկութիւնից: Մենք՝ ազգային գործիչներ, գործում ենք մեկուսացած, հեռու ժողովրդից, գործում ենք, ինչպէս անհասարակ միջոց — ի միջի այլոց:

Կր. Չալստեան

ՍԱԶՐՈՒՆՔԱՅԻՆ ԽՆԴԻՐ

Ծայտի է, որ Դարաբաղի թեմի կառավարիչ Զաւեն վարդապետը արձակմամբ, նոր թեմի առաջնորդութեան երկու թեմաւում էին առաջարկւած Ամենայն շայտ Կաթողիկոսի կողմից ի բարձրագոյն հաստատութիւն — սինդիկատում Բաղէն վարդապետը և Տաթևի յաջորդ Վահան վարդապետը:

Ծայտի է նոյնպէս, որ մինչև քաղաքային հաստատութիւն ստանալը Բաղէն վարդապետը վախճանեց և հարցը մնաց առկա:

Այժմ հարց է ծագում, թէ Բաղէն վարդապետի մահամբ որքն է անցնում առաջնորդութեան պաշտօնը, արդեօք երկրորդ թեմաւում, որ Վահան վարդապետն է, թէ առկալին դրուժեան տէր է մնում Զաւեն վարդապետը՝ մինչև նոր թեմաւումների առաջարկութիւնն ու հաստատութիւնը:

Ծանր Զաւեն վարդապետի լուս և վատ կողմերի մասին՝ կը լինէր — մէկը անտիկի գովել, իսկ միւրը ուշացած քննադատութիւն, մասնաւոր մեր այսօրայ խնդրին ոչ վերաբերեալ: Նրեն անցած պէտք է համարել պատմութեան շարքը:

Այսօր անհնազանդութիւն, ամենահրատապ խնդիրն այն է, որ թեմը անբոյժ վերջով է պատած, զարոյցների անհետ, ուսուցիչներն անտրին, ժողովուրդն անմիջական, թեմի գործերն անտրինութեան մատնած, և հարկաւ

տու է, որ էջմիածինը բաւական համարէ մեղ ժամանակաւոր կառավարիչներով կերակրելու: Ու պէտք է վերջ տայ մի անգամ ընդ միջոց առաջնորդական խնդրին:

Պէտք է շտապէ այդ հարցով: Նոր առաջարկութիւնը նոր յաղագրութիւնը կարող է ծնել: Մեր կարծումն են, որ Բաղէնի հետ առաջարկւած թեմաւում կարելի է անմիջապէս հաստատել տու:

Պոռնիկայում ազգի Կաթողիկոսը երկու թեմաւում է առաջարկում Թաւաթար Կայսեր, Թոքնելով վերջնական ընտրութիւնը իրեն, Կայսերին Այդաղը թեմը չի բացատրում, թէ ինչու անպատճառ երկու թեմաւում է առաջարկում, այլ ասում է որ երկուսից որին հաւանի Կայսերը՝ նրան կը հաստատի: Իսկ առաջարկումը ասում են, որ երկու թեմաւում առաջարկում են նրա համար, որպէս զի մէկը — մինչև հաստատութիւնը — մահան կամ որեւէ փորձութեան զեղքում միւրը հաստատի նրա տեղը:

Այդ, ինչպէս կը վերաբերին այդ զարոյցն հոգեւոր և բարձրագոյն իշխանութիւնները: Շնորհալի է, որ այս հարցը լուսարանի սկզբունքային տեսակետից:

Այսպէս թէ այնպէս՝ մեղ նոր, փորձւած, գործունեայ առաջնորդ գալը էական պահանջ է:

Շնորհալի Բաղաւաղի

ՀՈՐԻԶՈՆԻ ԹԵՄԱԿԱՆՆԵՐԻՑ

Այկեսանդրապոլ, 10 փետրւարի

Ըստ անգեղիկութիւնների էրզրումում մնում են բաւականաչափ հայեր, որոնք ապրելու են եղել Թիւրքերի տնտեսում և այլ կերպ — գաղանկի շտապը պատրաստւում են մեկնել էրզրում, իրենց հարազատների վիճակն իմանալու: Տեղական բարձր իշխանութիւնը յայտարար է ունենում, որ առայժմ անկարելի է էրզրում մեկնելու: Թոյլտուութիւն տալու, այդ հարաւոր է միայն առնալ 2 շաբաթ յետոյ:

Ս. Ն.

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՈՒՄԲԱՆԻ ԲԱՅՈՒՄԸ

ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

(ՊԵՏ. ՀԵՐ. ԳՈՐԴ.)

ԳԵՐ. ԿՐԱՍՆԱՅԵՐ ԵՑԱՅԻՑ

12 փետրւարի

Արեւմտեան նախագ. — Ռիգայի ճակատամարտում ուժեղ հրաձգութիւն է տեղի ունենում Դալին կողմի հարաւարեւելեան մասի շրջանում: Դալինի տակ երեկ երեւում հրաձգութիւն էր տեղի ունենում իլլուկաթի մօտ և Գորբունովկայի հարաւային կողմի: Կուրյուկաթ-Վոլոյայի արեւմտեան շրջանում, Գինսկի հարաւարեւմտեան կողմը, մեր հետախոյնները, կտրատելով երկաթային լայն ցանցերը, ոչնչացրին թշնամու պահակը և գերիներ վերցրին: Գալիցիայում Գլինսկի և Վորոբեովկա գիւղերի շրջանում և Միլապէլի մօտ շարուսկաւում է կոխը ձեռնառումներով փոսերն տրեւելու համար:

Մեւ. ծով. — Մեր տկանիկները Սինոպի շրջանում ոչնչացրին և առաքատաւանա, աւերեցին կաթիլները ծովամերձ ճանապարհի վրայ և մասամբ կտորեցրին, մասամբ էլ ջրի տակն ուղղորդել մի քարաւան, որ անցնում էր գինուրակայն պահակի պաշտպանութեան տակ:

Կովկասեան նախագ. — Մեր գործերը կուտ վերցրին Սպերի: Թիւրքերի հետապնդումը էրզրումի և Մուրաի շրջաններում շարունակւում է:

Պարսկաստանում, Բիրմանահի շրջանում, մեր գործերը զուրկ ենք թշնամու լուսային դիրքերից և գրաւեցին Մանէ քաղաքը: Այս կուր մէջ մենք խել ենք և թիւրանթի: Թեմանի հարաւային կողմը մեր գործերը մասն Բաշան քաղաքը:

ՊԱՐԱԿԱՆԱՆ

Թեմի, 11 փետր. — Պարսկաստանում մի շարք կոնսիլից յետոյ թընամու այն ոյժերը, որոնց աջակց էր ապաւել փախուստ տալով, կենտրոնացել էին Բիրմանահի շրջանում, ընկելով լուսանցները և գերմանական ու թիւրքական սպառնալիքներից: Թեման ամբողջով Բիրմանահի

Իզմիրում գտնւած գործերը, որոնք պէտք է ուղարկէին ուրիշ ճակատներ, պիտի մնան Իզմիրում:

Սիբիրայի ծովափի զանազան կետերը ամրակում թեման ենթարկեցին ֆրանսիական յարձակումների կողմից, որոնք սիական յարձակումների կողմից, որոնք քանդեցին թիւրքական բանակավայրերն ու զինուորական շէնքերը: Մեծ զգաւորութեամբ կարելի եղաւ ապաստել թիւրքի Զալֆայի գերմանական հրատարակում, որ աւերել է ամրակում: Թեմաւոր:

ԲԱՆԱԿԱՆ ԳԱՅԵՐԱՄ

ՍՈՒՈՒՆ, 10 փետր. — Ծաղկաւոր վրայ հանգիստ է: Մեծ փոխադրանքից ֆրանսիական զորքեր և ապամանիւթներ են ափ հանում: Սերբիայից տեղեկութիւնների համաձայն, սերբիական թագաւորութիւնը գտնւում է երկու հաւանապատկանների կառավարութեան տակ — զինուորական ու քաղաքացիական, որոնք թոյլ են տալիս երկրում մնալ միայն արհեստագործներն ու վաճառականներին: Մնացած արական ազգաբնակիչները ուղարկւում են Աւստրիա իր պատանդներ, որոնք պատասխանատու պիտի լինեն զորքի հանդէպ ամեն մի թշնամական գործունէութեան համար:

ԱՐԵՒՍՏԱՆ ԲԱՆԱԿԱՆ

ՊԱՐԻՅ, 11 փետր. — Տերեկայ պաշտական հաղորդագրութիւն: Վերջինի հիւսիսային կողմը կոնսիլներ շարունակում են ամբողջ գիւրեւայ ընթացում առաջալ լարւածութեամբ: Մասին ալ ավից սկսած մինչև Օրնի հարաւակողմը ձգող տարածութեան վրայ: Բարան-սիւր-Սիտի մօտ մեր առաջ տարած զիւրքերը ծայրայից ուժգնութեամբ ամրակում են հետեւեցով մեր գործերը պարպեցին այդ գիւղը: Մամիկի դէմ թշնամու ուղղած յարձակումը յետ մղեցին: Մի ուրիշ յարձակման հետեւեցով թշնամու աղուցեց դրաւել անտառի մի մասը: Ներկայումս մեր ձեռքին գտնւում է անտառի հարաւային մասը: Թշնամու շարժուցեց զուրս ընկ մեղ Բուրի առաջաւոր զիւրքերը: Մեր գործերի նահանջը, որ մենք ձեռնարկել ենք ապրիլից, գրեթէ տալուց խուսափելու համար, կուտարւում է կատարելու կազմակերպութեամբ: Ընդ մինչ թշնամու, որն առաջ է անցնում ահազին կորուստների գնով, ոչ մի տեղում չէ աշուղ մեր գիւր պատանդի կտրուկից: Սիւնի թշնամու աշուղեց գրաւել մեր առաջաւոր զիւրքերը մէկը Շեմինէ անտառի մօտ, բայց նա իսկոյն զուրս ընկց այնտեղից: Երեկ գիւրեւայ ընթացում մեր օդային տարիւղներից մէկը 45 ումբ նետեց Մեքի, Սարդիկ կայարանների և գաղային գործարանների վրայ, որոնց շրջանում մեծ հրդեհ նկատուցեց:

ՊԱՐԻՅ, 11 փետր. — Երեկոյեան պաշտ. հաղորդագրութիւն: Վերջինի հիւսիսային շրջանում թշնամու շարունակում էր ամրակում մինչոյն ուժով մեր ճակատը սկսած Մասա գետից մինչև Յերմեկ հարաւում: Թընդամիջային կողմի ոյժը մի քիչ նստեց է Մալանկուրի և Մաուրի ձախափի միջև: Այս շրջանում դեռ ևս չեն եղել հետեւակային գործողութիւններ: Մասին ալ ավի և Օրնի միջև թշնամու նոյնպիսի կատաղութիւն էր ցուց տալիս, ինչպէս և նախորդ օրերը ու կատաղի յարձակումներ էր գործում, թողնելով կուր զաւտում գիւղների կայանք: Բայց նրան շարժուցեց պատանդ մեր գիւղը: Երեկ թիւրքերը մեր գիւղի մօտ մինչև յետ քաղեցին մեր գիւղից: Մամիկից և Օրնի հարաւակողմը: Մեր արտիլերիան անդադրում պատասխանում էր թշնամու արտիլերիային:

ՊԱՐԻՅ, 12 փետր. — Տերեկայ հաղորդագրութիւն: Արգանդային Կուրայից զեղի արեւելք մենք նորից հրաձգութեան ենթարկեցինք թշնամու արեւմտեան շէնքերը և մասամբ շրջանում զորքերը: Մամիկի կողմից մեր օդային տարիւղներից մէկը Շեմինէ անտառի շրջանում: Մալանկուրի և Մաուրի ձախափի միջև ընդդիմութեամբ արտիլերական կուր էր տեղի ունենում: Վերջինից հիւսիս շրջանում շարունակում է թիւրանթային կողմը, որ նաւա կատաղի ընդթ մուկէր: Թշնամին գիւրեւայ ընթացում յարձակում զգործեց մեր գիւրքերի վրայ: Մենք տեղաւորեցինք պաշտպանողական այն զօր վրայ, որ կազմւած է Բուրի յետեւ, բարձունքների վրայ, որոնք տարածւում են Շեմինից զեղի արեւելք Օրնի գետի ափում: Ծաղկաթի մնացած տարածութեան վրայ գիւղերը խաղաղ անցաւ:

ՆՆԳԻՒՄ

ԼՈՒՂՈՒ, 10 փետր. — Համայնների պալատ: Պատասխանելով Մետուքների

և նախկին մինիստր, պատերազմակորներ հրաժարւած Տրիկոյանի քննիչ, և շտապելով այն պայմանները, որոնցով կարելի էր վերջացնել պատերազմը՝ միամտանակ հանելով այն նպատակներից, որոնք համար զանակեցները պարտարում են հիմա: Ասկիտը յայտարարեց, որ Անգլիայում ամենքը համակարծիք են պահանջել հաշտութեան այնպիսի պայմաններ, որոնք անդաժնալի կերպով ապահովէին զանակեցների առաջադրած նպատակների իրագործումը (հաւանութիւն): Զինուորական գրութիւն իսկ էլ այնպէս չէ, որ հետաւոր չլինէր զանակեցների վճարական յաղթանակը բաց ճակատամարտում: Յետոյ անցնելով Մետուքների այն հաւատարմութեան, որ Գերմանիայում երեսն էր զալիս ընդհանուր ձգտում յարաբարութեան, Ասկիտը ասաց, որ Կայսրութեան վերջին փորձառնութիւնների ժամանակ գերմանական կանցլերը մասնաւորեց, որ ինքը պատրաստ է ողջունել խաղաղութեան օգտին հակառակորդի արած ամեն մի քայլը: «Մենք ամենքս, երկաթեց Ասկիտը, ուրախ կը լինէինք միւս կողմից լինելից այդպիսի քայլերի համար. սակայն կանցլերը չաւաց, որ ինքը պատրաստ է անել ևս առջին նմանօրինակ քայլը: Ի լրումն իր յայտարարութեան կանցլերն ասաց Կայսրութեան անդամներին մասնաւոր խոսակցութեան ընթացքում, որ Գերմանիան թշնամի ցույց չուցեց իրեն իրան փոքր պետութիւններին: Այդպիսի յայտարարութիւն Գերմանիայի կողմից, որ ընչապեց ու աւերիկ ինչպիսին, Սերբիան ու Զերմանիան, կարելի է անանել միայն անսովոր կերպով անմասթ լրբութիւն (հաւանութիւն): Նա պատրաստ կը լինէր ասաց Ասկիտը, մի որոշ նպատակութիւն տալ կանցլերի հակումին խաղաղութիւն կենդիւր համար, եթէ այն հակումը ձեռնարկուէ խօսքերով և հաստատուէ ոչ այնքան յայտնապէս կեղծ ու անբովանդակ փաստերով: Բացի այդ ամենից, գերմանացի սոցիալիստների ըւէարկութիւնը պատանդ զեղակուց կարեւորելի վարկէն երբէք չէ վկայում, որ գերմանացիներն իսկապէս ցանկանում են սկսել հաշտութեան լուսակցութիւնները: Անգլիական կառավարութեան վերաբերմունքը հաշտութեան պայմանների հարցի մասին մնում է նոյնը: Ինչպէս էր այն բողէին, երբ ես արի իմ յայտարարութիւնները: Յետոյ միևնույն ժամանակ նրա Բեղգիայի մասին բոլոր ասանքները հիմա նա վերադրեց և Սերբիային: Մինչև որ, ասաց նա, մենք հնարաւորութիւն չունենանք յայտարար հաշտութեան կայացնել ճիշտ այն պայմաններով, ոչ մենք, ոչ մեր զաւակեցները վայր չենք դնի զենքերը: (Բարձրաձայն ու երկարատեւ հաւանութիւններ):

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՈՒՄԲԱՆ

ԿՈՒՆԵՆԻՆԻՆ, 11 փետր. — «Նաջիօնալ Տրիկոյանի» հետադրում են Սերբից, հիւսիսային Լուսաւոգիայում, որ այնտեղ առաւտեան լսելի է եղել անսովոր ուժեղ ամրակում: Սկզբնական հիւսիս-արեւելեան ուղղութեան վրայ: Բարձրաձայն ու երկարատեւ հաւանութիւններ:

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՈՒՄԲԱՆ

Նախագահող Ռոձենկոյն հրաւիրում է կանգնած լսել Բարձրագոյն պատասխան հետադրել: Ամենքը կանգնում են: Նախագահը հարգում է:

«Մեր ազգին շնորհակալութիւն եմ յայտնում ձեզ և Պետական Դոմայի անդամներին էրզրումի անկման առթիւ շնորհաւորութիւնների համար: Զեղ հետ միայն հաստատում եմ, որ Կովկասեան բանակի այդ նոր սերունդը թշնամութիւնը, Աստուծո օգնութեամբ, աստիճանաբար կառաւորողէ մեր զենքի վերջնական յաղթանակին: Դրա գրաւական է մեր հայրենիքի բոլոր գրաւանները զուրկ ույժերը զնկելու նրան ի սպաս, որին հանգրծով համոզեցի երեկ այնցելութեամբ Պետական Դոմային, որի աշխատանքների արդիւնաւորութեան համար Ինձ ուրախակի էր արգ

թիւ՝ նրա բոլոր գործիչներին հետ
Քիւսիւն. Նիկիոյ Ամեն:

Քաղաքի կայսրին «ուսա» քաղա-
կանացի Թոմասեան: Սրանք թոյլում
է «ուսա» ազգայնականներին:

Եւրոպայի խոսում է նախորդ կա-
ռավարութեան սխալների մասին և
նրանց դեմ: Որ Գործիչները գիտա-
ւոր սխալն այն էր, որ նա չէր հա-
կանում, թէ պատերազմը վարում է
ամբողջ ժողովուրդը, և կարծում էր,
որ պատերազմը մղում էր միայն քա-
նակը: Թիւրքները ամբողջ պատասխա-
նատրութիւնը նրա կարծիքով ընկ-
նում է զինուորական միջոցների վրայ,
որ հարկաւ չէր կարող մեծակ մարի-
նիկացիայի կեանքին ամբողջ արդի-
ւարութիւնը: Տղամարդկանց զորա-
նաւազը, տաւարի և թնդանովի պա-
կատութիւնը զգալի մի բան են առա-
ջացնում ժողովրդական աշխատանքի
մէջ, Չգէտ է քաղաքի թշնամուն
համակարգը: Գերմանացիները այդ մո-
րիկացիայի մարդիկը մշակել է իր
ամենափոքր մանրամասներով: Կառա-
վարութիւնը նորոգիսի ծրագիր պէտք
է ներկայացնէ Կոստանյան:

Յետոյ պէտք է պարզել մեր քաղա-
կացականութիւնը արդիւնաբերու-
թեան, փոխադրութեան և թանգու-
թեան մասին: Դա պէտք է մշակել
պոլիտիկոսի կողմէ և նախնայի դէպքե-
ւում: Շարունակ պէտք է պատ-
րաստ լինել այդ բոլոր գործողու-
թիւններին: Կառավարութեան աշխու-
ճողականութիւնը կարծես մի առանձին
պետութիւն լինէր. ճակատագիր միլի-
ոնաւոր մարդիկ էին գաղթեցում, իսկ
միլիոնաւորական խորհուրդն այդ մա-
սին տեղեկութիւն չուէր: Գաղթա-
կանութիւնը կարող է լինել մեղացում
նաև յարձակման ժամանակ: Այս
ամենը կառավարութիւնը պէտք է
մշակէ Կայանում: Մեր միլիոնաւորներ
ընթացիկ աշխատանքով են կորցնում
իրենց ժամանակը և միջոց չեն ունե-
նում սահմանադրութեան համար:

Անդրադառնալով Անգլիոյ յայ-
տաբարութեան, ճառատեան ասում
է, որ աշխույժմաններն ոչինչ
չեն ուղարկում զոհել այն համաստ
առաջարկներին համար, որոնց չու-
շէր միացել է մեծամասնութիւնը:
Բանի դեռ Գերմանիան չտայ քաղա-
կանաշափ երաշխաւորութիւններ, որ
չի կրկնել այն, ինչ արաւ Տիւսի, իս-
թաղութիւնն է կարող լինել (ժափա-
հարութիւններ ձեռնարկ և կենտրոնում):
Մի անգամ, որ ժողովուրդը համակ-
ւեց պատերազմական խնայողութեան
թիւնը, չի կարելի զարգացնել պա-
տերազմը, մինչև որ բոլորովին ահ-
նեղ լինի, թէ այդ խնայողութեան
անցել է: Սպիտակ Կայսրը յաղթա-
նակ է: Սև կայսրը վրայ, և Սև

ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԱՍՅԱԹ-ՆՈՎԱՅԻ ՄԱՍԻՆ

Հայութիւնը յայտնան պարտական
պիտի մնայ Գ. Հախիւրդեանին: որ կո-
րուստից ապաստել է Սայաթ-Նովայի
հրեաների ձեռնարկը: Ընծայելով մեր գրա-
կանութեան մի լուսաւոր անունը Սա-
յաթ-Նովան իր հերթին մեծ բախտ է
ունենել, ընկնելով այնպիսի հմուտ
հրատարակչի ձեռք, ինչպէս էր Գ.
Հախիւրդեանը, որ Թիֆլիսի բարբառի
գերագույն ծանոթութեանը միացնում
էր արեւելեան և արեւմտեան լեզուների
գրականութեան և բանաստեղծի հակութիւնը:
Գրական քննադատի հոսանքներին
Սայաթ-Նովայի երգերի վերլուծու-
թեանը նա զգուշում է մեր առաջին
քննադատը:

Սակայն իր հրատարակութեան մէջ,
որի նմանը բաժին չէ ընկած մեր հին
երգիչներին ոչ մէկին, ստղծել են
ինչ-ինչ սխալներ, արդիւնք թիւրի-
մացութեան, որ կուզէինք այստեղ
վեր հանել և ուղղել: Անցած դարերի
որէն գրական վաստակ վերծնելուց
և գնահատելուց առաջ՝ նախ պէտք
է ճշտել նրա բնագիւղը: Այդ տարրական
պահանջին զոհացում տալու համար՝
մենք հրապարակում ենք մեր դիտա-
դութիւնները:

Գ. Հախիւրդեանի հրատարակու-
թեան մէջ մտել են սխալներ, որ ար-
դիւնք են թիւր ըմբռնումի կամ սխալ
տառադարձութեան:

Այսպէս երգ ԺԱ (էջ 76) կարդում
ենք՝

Իսկի չիս գալիս, չիս ասում. Բիւխտ
իս լալիս Սայաթ-Նովայ:

Եւ ի՞նչ միտելով ծագողով՝ սրբուսմը
պիտուսի մի, աղիւսի մի

Այս երգը գրում է ոչ թէ սիրելեանի

կայսրի ամենազարհուրելի դատաւո-
րները պիտի լինին իր իսկ հպատակ-
ները (ժափահարութիւններ, ձայնի
ձայնից «ճիւղ է»): Իսկ մեր Կայսրը
էր լինի մեղ հետ, ինչպէս երեւի, և
մենք նրան կասեցը. «Դուք փառ-
չէք փնտրում Ձեր հպատակների ար-
քիւնը թափելով: Ձեր երիտասարդա-
կան ոգևորութիւնը Դուք տուք խա-
ղաղութեան սրբազան գործին, սակայն
այդ պիտի ցանկութիւնը կոխկրուեց
խաշակիւր աւազակների յաջորդների
կողմից: Եթէ Ձեր Կայսրական սիր-
տը արցունքով է ողորդում մտածելիս
այն արեան ծովի մասին, որ հոսեց
Ձեր թագաւորութեան օրով: Ձեր սիր-
տը մեծ միջթաղութիւն կունենայ ըն-
թանում, որ Ձեր պատմութեան վրայ
ոչ մի առաւելան արեւն չի լինի»
(բացականչութիւններն ալիք, ժափա-
հարութիւններ):

Միլիոնով յիշեցնում է, որ Քաղաք
Կայսրի կողմից Կոստանյանցիութիւն
առաջին դէպքն է մեր սահմանադրա-
կան հիմնարկութիւնների պատմու-
թեան մէջ, և դա պէտք է մտաբերել
այս խորաքննչիւրին ներկայ լողելի
լրջութիւնը: Դուք ամբողջ է պարզ
տեղեկութիւնը: Կոստանյան պատմու-
թեան պէտք է վերացնել յաղթութեան ճա-
նադարձին զանաւոր արեւելքները: Կա-
ռավարութիւնը չէ հակադրում յաղ-
թութեան համար անհրաժեշտ եղող
իրական պայմանների և մեր առաւել-
կան իրականութեան միջև եղած
ճակատագրական անհամապատե-
նութիւնը: Ժիւլի և, որ իշխա-
նութեան մի սխալ ուղղութիւն—Կոստան-
յանց, սակայն Կոստանյան հետ միա-
համու աշխատանքի մասին կառա-
վարութիւնը խոսում է չափազանց
վերապահութեամբ և ոչինչ չէ ասում
վարակերպի փոփոխութեան մասին:
Դրա անհրաժեշտութիւնն է մասնա-
նշումը բոլոր յայտարարութիւնը: Կա-
ռավարութիւնը կոչ է անում մոռանալ
կուսակցական կրքերը, սակայն միջ-
նա ինքը մեղաւոր չէ դրանում: Ներ-
քին կուրս շարունակում է սակայն
ոչ թէ ուսա հասարակականութեան
կողմից, որ իր գէշը վար է դրել պա-
տերազմի սկզբից: Ի վերջէս Լիւսա վրա-
նաւորութեան մասին խօսք չէ կարող
լինել, այլ միայն գործողութիւնների
ձեւական մի փոքր զուգահեռութեան
մասին: Իշխանութիւնը շարունակում
է ժողովուրդի հոգեկան տրամադրու-
թիւնը կազմալուծել:

Անցնելով ցանկութիւնների հարցին,
որ յայտնել է բոլոր առանձին
ազգութիւնների մասին, Միլիոնովը
հաստատում է, որ Ֆինլանդական հար-
ցում իշխանութիւնը նորից է խախ-
տում Հիմնական Օրէնքները, չէ կան-
չում սէյմը: Հրէական հարցում կա-

այլ սիրուող բերանից: Սիրուին է
ասում, թէ Սայաթ-Նովայ, չես գալիս,
չես ասում, որ խիտա ես լալիս. ուստի
պէտք էր տպագրել առանց չափերունե-
րի՝ այսպէս:

Իսկի չիս գալիս, չիս ասում՝ Խիտա իս
լալիս, Սայաթ-Նովայ

ԺԻ երգի առաջին տողերն են (էջ 84)
Էնգուր պալլա չէ ցամաքում, սըրուիս
մէջնը արին մընաց:

Վուշիլ դարով չը լավացաւ, մընջաւս
հիդ ետրին մընաց:

Այս երգի բառերի բացատրութեան
մէջ Գ. Հախիւրդեանը գրում է. «Էնիլ
Բաքի—խոցի հետ. բայց առաւել յար-
մար է խօսքին, մնջաւս հիդ Բաքին
մնաց, տալ մեկնութիւն, մնջաւս (ցա-
ւիս զեղն)՝ մնաց իմ Բաքի մօտ, սի-
րելիկիս մօտ»: Առաջին բացատ-
րութեան մէջ հրատարակիչը սխալ է
ըմբռնում «Էնիլ» բառը, համարելով
«Էնիլ», երկրորդ բացատրութեան մէջ,
«Էնիլ» բառը՝ համարելով «Էնիլ»,
սիրելեան: Իրապէս «Էնիլ» պէտք
է հասկանալ խոցին, խոցի վրայ,
ինչպէս ասում ենք, սեղանին մը-
նաց, ծառին մնաց, իսկ «Էնիլ»
պէտք է հասկանալ «խոց», յետ,
նորից, կրկին. ինչպէս ասում
ենք: էլ յետ մնաց տանը: Տղան ուղ-
ղելով: Կրտսեանը:

Վուշիլ դարով չըլաւացաւ, մընջաւս
իյդ ետրին մնաց:

Այսինքն, ոչ մի հնարով չլաւացաւ,
սեղանին նորից մնաց խոցի վրայ:
Նայի (ԺԻ) երգի երրորդ տան ըս-
կիւնն է.

Այ պուսպուսէն ասաց, խափէ սարու-
մըն դարից բըլլուին,

Նի բըլլուին միտըն թաւաւ Էնիլով
կապած Կապուլուին:

Առաջին տողի բառերն ու չեղար են-
թաղել են տալիս, որ այ պուսպուսէն
(կապուս) ուս որ ասել է, որ խափէ
սարաւորի ստիպելին: Իրօք՝ տողի
միտքն այն է, թէ՛ երբ ստիպել սա-
րուս յիշեց իր Էնիլովը կապած վար-
դի փունջը՝ ալ կապուսը մտածեց խա-

ռավարութիւնը դէպի յետ է գնում:
վերացնելով և այն բերէ, որ վերջերս
արած էր նրանց: Գառահամար Լե-
նատանից մեղ են համարում լուրեր
գերմանացիների լինելին արած խա-
ղալի խոստումները մասին, որպէս
էլ նրանց յարեն գաւառներին սյա-
ւանականութեան դատին: Իսկ մենք
շարունակում ենք սահմանափակել
միայն խոստումներով: Յաճախ բոլոր-
ովին անհիմն պատմաւորներով օրէն-
քով գոյութիւն ունեցող աւետարա-
նական ընկերութիւնները փակում են
և նրանց հերքելը վտարում: Կօպեր-
նիկական ընկերութիւններն իրենց
գործողութիւնների մէջ արգելքների
են հանդիպում: Կենտրոնական Կօպեր-
նիկական կոմիտէն փակելով: Հասարա-
կական ոյժերը մեկուսացնում են արե-
ւմտական ու արեւմտաւարական
միացման հարցերից: Կառավարու-
թիւնը բոլոր հարցերը ուղարկ է լու-
նիլ բերողարտական ձեւերով, որի
նորոգի մի քանի աստիճանում է ուղղ-
մանիւրով: Կատարատիւութիւնը, ան-
հպատակ ծախսում են դրամներն ու
զարգանում են գեղեցկութիւնը:

Եւ եթէ Թուրքաստանը հակառակ
այն բառին, որ իշխում է նրա պաշ-
տական կենտրոնը, շարունակում է
հաւատալ թշնամու վրայ վերջնական
յաղթանակին, դա միայն նրա համար,
որ բերողարտական կարգերի կող-
քին աշխատում է և առաւելան կեն-
դանի հասարակութիւնը: Ծառախօսը
ընտրում է գեղեցկութիւնը և Բաղա-
նիլ Միլիոնները, որոնք իրենց
բազմակողմանի գործունէութեանը
գրաւեցին հասարակութեան ու բանա-
կի վատարութիւնը: Վերջում ճառա-
վարութիւնը խոսում է չափազանց
զանաւոր է պատմական լուրջ անցքերի
չէլքին, որոնք պահանջում են ժող-
վրդական ոյժերի ուժով լարում, գա-
լիս է այն եղրակացութեան, որ իշ-
խանութիւնն աղուութեան համար
պէտք է օգտագործէ հասարակա-
կանութիւնը մեթոդները, սակայն դրա
համար նա ինքը պէտք է հասարակա-
կան զանաւոր: Այսպէս ժողովրդական
ոյժերի մոլորակացիայի խնդիրները չը
ման չիրականացնում են այն քաղա-
կան երեւոյթները, որ գիտում ենք
մենք, անմիջապէս պիտի սկսեն մեծա-
նալ: Ժամանակը քանի երկարի պա-
տերազմը (ժափահարութիւններ ձե-
լից):

Ներմուկ յայտարարում է, որ ա-
նորեան պատերազմը, որի վախճանը
չի երևում, պէտք է շարունակել, և
հաշտութիւն չի կարող լինել, քանի
չապահովւն ժողովրդի ոտնահարած
իրաւունքների վերականգնումը, Թու-
րաստանի կենտական շահերի բաւա-
րարումն ու երկար տարիների համար

փել նրան, իրան վարդի տեղ ծախել:
Այստեղ կիրարկում է մի շատ ընթա-
ցիկ ասութիւն. «Էնիլ ասեց Գնիս,
մէլ էլ ես ասածից»: «Ասեց խափի
էն մարդուն՝ յետոյ միտքը փոխեց» և
այնու Ուստի այդ տողը պէտք էր
տպել առանց չեղալի և բուքի:

Այ պուսպուսէն ասաց խափէ սարու-
մըն դարից բըլլուին:

ԺԶ երգի չորրորդ տան առաջին
տողերն են (էջ 88).

Գուզիմ թէ համալա զըրանըզ գամ
ուլաւ

Անկերըզ կարմիր վարթ, նուր բացա-
րած տուխտ:

Հարաւոր է ենթադրել, որ Սայաթ-
Նովայի պէս մեծամասնութիւնը ընտա-
րելով իր սիրածի աչքերը՝ մէկ վար-
դի նմանցէր, մէկ՝ տուխտ. և ինչ
մի վարդի նման աչքերով... Միջ թը-
ւում է, որ «Կարմիր վարթ» բառի
իր կոչական անունը պէտք էր առ-
նել ստորակէտների մէջ և տպագրել:

Անկերըզ, կարմիր վարդ, նուր բացա-
րած տուխտ:

Դրանով պատկերը վերստանում է
իր յաւերժական թարմութիւնը, իսկ
տողը իր բուն իմաստը. այսինքն
գէճելով թոյնը ու բոլոր և թարմու-
թիւնը նման է վարդի (անհրաժեշտ չու-
թիւն և այսինքն մեղմ կարմրութեան),
իսկ աչքերը կողոպտում են՝ նոր բացւած
տուխտի նման:

Ի. Երգի տուխտից մինն այսպէս է
(էջ 99).

Սայաթ-Նովայն

Ասի թէ. «Մաղիլըզ սուրմա իս ա-
նում,

«Էնիլ գիլիս» չիմ գիլի, ենը, չիմ ի-
մանում:

Հրատարակիչն իր ծանօթութեան
մէջ գրում է. «Սուրմա իս — ևս բա-
ների զոհի եւ իմ կարծիքով և մէկ
խաղաղութիւնը, սրտ տեղ զու-
թարում գրած էր սուրմա, որով
միտքն չիմ հակադրում. բայց սուր-
մա—ն ամենին յարմար է արանից

խաղաղութեան տպահովումը, որպէս
զի չիլը ոյժերը կենտրոնացնեն
երկրի անտեսական ու կուլու-
րական բարգաւաճումը: Մեր բազմա-
տանջ բանակի վրայ ընկնում են ծանր
բեռներ և հոգերը, որոնք նսեմացնում
են մեր հայրենիքի ճակատը, ասում է
միջոցառող: Գերմանացիներին յաղթե-
լու համար անհնից առաջ անհրաժեշտ
է կառավարութեան և հասարակու-
թեան մտքերի և ձգտումների կատար-
ւալ միութիւնը: Կառավարութեան
յայտարարութիւնը չէ համապատաս-
խանում ներքին պատմական լուրջին
և պարտական է անորոշ խոստու-
ներ: Եթեմովի կարծիքով իշխանու-
թեան գլխին մնում են գիտ ժողովրդի
վատարութիւնը չափաւոր միջոցառու-
թիւնը կունենան, եթէ չիլիսի մի-
ջոցառողներ իրաւական գրութիւնը
միութեան, անկախութեան և ժողո-
վրդական ներկայացուցչութեան առաջ
պատասխանատուութեան հիմքերի վրայ,
քանի որ միայն այդ պատասխանա-
տուութիւնն է ապահովում միլիոնաւոր
անհրաժեշտ անկախութիւնն ու զոր-
մարտիկների ազատութիւնը: Այդ
մտքի զարգացումով միջոցառող վեր-
ջացնում է իր ճառը (ժափահարու-
թիւններ ձեռնարկ և մասամբ կենտ-
րոնում):

Կարանի լինական կօրի անու-
նից յայտարարում է, որ պատերազ-
մի առաջին լուր լողելի: Կոստանյան
անցել էր ժողովրդի ազգային անկախ
կենտրոն համար կուլուրների բանակը, և
այդ դիրքի վրայ լինացիները անհղ-
կերպով մնում են այժմ եւ: Լինական
նի վերաբերմամբ լինացիները հակա-
նապէս թանկարժեք են համարում ար-
տաքին գործերի միջոցների յայտա-
բարութիւնը բաժան - բաժան կղած
Լինականի միջոցման մասին, այս
բանը վատարարութիւնն է տալիս լինա-
ցիներին, որ Թուրքաստանը թոյլ չի
տալ Լինական հողը որեւէ անուրի ա-
ռաքից զարմնել: Միլիոնների
խորհրդի նախագահի յայտարարու-
թիւնը Լինականի առանձին կազ-
մութեան շտաբով իրողործման
մասին՝ լինացիները կը փափա-
գէին հատկապէս այն խոստումը, որ
նոր կազմը, լին ժողովրդի ձեռքը առ-
նով իր հայրենի երկրի իրական վար-
չութիւնը Լինականի թագաւոր Ռուս
Կայսրի գալիսին տակ, կիրաւորեին
Լինական տարածքին հետ միաժա-
մանակ և ազգայնով այլ ևս չեն կր-
կուրի այնպիսի յայտարարութիւն ու սը-
խալութիւններ, որոնք կարող են հնա-
րաւորութիւնն առն թշնամուն օգտա-

առաջ գրած մաղիւր բառին, զի սուրմա
անիլ կամ դիլի չէ: Ծարքին (էջ 101):

Մենք հակադրում ենք կարծում:
«Եստեմ իս անունը տալուց անցաւ
մար է, որովհետեւ ծարիրով ներկի ու
նեղում են միջին այսօր (Նիկոպոս),
Իրան, Թիւրքիս և այլն)՝ յանդերս ու
կողմերի կողմերը և ոչ մի գործը—Բա-
ցի այդ, աշուրներն ծարիր դնելով մի
պարզապէս էր Սայաթ-Նովայի ժամա-
նակ, ինչպէս այսօր շարունակ, ինչ մի
առանձին բան էր այդ նկատելով, որ
կողմին ասեր. «Էնիլ գիլիս» չիմ գի-
լի, ենը, չիմ իմանում: Սուրմա
բառը թողնելով՝ երկրորդ տողն ան-
յարբի և անտեղի է դառնում:

Պէտք է վերականգնել «Եստեմ»
ուսմ գրածը և փոխել հակադրու-
թիւնը: Եստեմ իս անունը միայն սիր-
տով լուր է (սիրմա—սիր), որի
բացատրիչ մասերն առանձին պատա-
հում են Սայաթ-Նովայի երգերում:
Այսպէս.

Իմ սիրմա էրծաթ աղիւր (երգ ԺԱ,
էջ 75) և այլուր:

Դաստաւազը սիրմ ալ շարաւր (երգ
ԺԶ, 149) և այլուր:

Միմա—հրանակում է արծաթ. սիրմ
—արծաթ—արծաթ լար: ար-
ծաթ է լար:

Պէտք է «սիրմա»-ին զննել նաև
յանդի նկատմամբ: Գրած յանգում են
յետադրող տողերի գլխի իմաստն է և
գերմանական բառերը:

Ուղիղով ընթացողը՝ կը ստանանք:
Ասի թէ. «Մաղիլըզ սուրմա իս անում,
«Էնիլ գիլիս» չիմ գիլի, ենը, չիմ ի-
մանում:

Երկրորդի իմաստն այն է. մաղիլըզ
արծաթալարի են տալիս, այսինքն՝ մէկ
արգէն ձեռնակ է նշմարում. կարծում
են չիմ իմանում:

Այս բարձրագույն ներդաշնակ է Սա-
յաթ-Նովայի ԺԴ ուրիշ երգի մի տո-
ղը, որ սիրուելին ասում է (էջ 96):

Քու զարդն ինձի պատանեկող, ձեռն
սիրմ, Սայաթ-Նովայն:

ԼԱ երգի առաջին տանն է (էջ 129).

գործելու այդ յայտարարութիւնն ու ըս-
խալութիւնները ի շնորհ ընդհանուր
գործի (հաւանութեան բացականչու-
թիւններ ձեռնարկ միջոց): Լինացիները
ցուում են, որ միլիոնների խոր-
հորդի զեկարգիւն չի շարունակ
ամբողջ Կայսրութեան մէջ լինացի-
ների ազգային ու կրօնական բոլոր
սահմանափակումների վերացման խը-
ղիւր: Այն ինչ այդ խնդրին այնքան
կարող է քաղաքական նոր հիմունք-
ները հաստատելու համար լինացիների
վերաբերմամբ, որ յայտարարութիւնը
անթոյլարարելի է: Լինացիները յոյս
ունեն, որ Դուք այդ խնդրի առթիւ
մտցւած օրէնքադրական առաջարկի
քննութեան ժամանակ կը գնահատեն
նրա ամբողջ հրատարակութիւնը և նա-
խալ

